

Таміла Яценко,
*доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДРУЧНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5-7 КЛАСІВ НУШ

Реалії сучасної шкільної літературної освіти актуалізують питання розроблення її нового змісту, упровадження інноваційних методик навчання літератури та підготовки якісного навчально-методичного забезпечення для реалізації освітніх завдань Нової української школи. Нові підручники української літератури, модель яких розроблено на засадах компетентнісного, діяльнісного та культурологічного підходів, є одним із ефективних засобів формування компетентного учня-читача. «Принциповою інновацією у створенні підручників нового покоління, – слушно стверджує академік О. Савченко, – є потреба взаємопов'язаної реалізації ключових і предметних компетентностей у процесі опрацювання текстів різних видів, які відповідають пізнавальним потребам і можливостям сучасних дітей» [1, с. 65].

Компетентнісно орієнтованій освітній парадигмі відповідають чинні підручники української літератури для 5–7 класів закладів загальної середньої освіти, що підготовлені авторським колективом Інституту педагогіки НАПН України та апробовані в пілотних класах Нової української школи (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України») [2; 3; 4]. Наразі підручники широко впроваджено в освітню практику ЗЗСО різних регіонів України. Їх зміст і структура орієнтовані на формування предметної читацької компетентності учнів 5–7 класів, сутнісні ознаки якої у змістовому та методичному аспектах конкретизуються як початкове розуміння специфіки літератури як мистецтва, розвиток інтересу до читання творів української літератури, удосконалення навичок виразного читання, сприйняття навчальної інформації про письменників, набуття елементарних умінь аналізу творів, розуміння понять теорії літератури, розвиток усного й писемного мовлення.

Формуванню читацької компетентності учнів сприяють художні тексти, навчальний матеріал і методичний апарат означених підручників, розроблених із урахуванням читацькоцентричного і текстоцентричного принципів. Представлена модель організації навчальної діяльності учнів-читачів передбачає систему компетентнісно орієнтованих запитань і завдань, що розроблені з урахуванням особливостей вікового сприймання, читацького та суб'єктного досвіду учнів-підлітків і використовується з метою формування предметної і ключових компетентностей учнів 5–7 класів. Такі завдання і запитання застосовано для перевірки рівня навчальних досягнень учнів, удосконалення читацьких умінь знаходити необхідну інформацію в тексті художнього твору, початкових умінь аналізу тексту, для рефлексії над досягнутим, що забезпечує можливість констатації змін у читацькому й особистісному розвитку учнів-читачів.

Розвитку предметної компетентності сприяє зокрема рубрика «Ти вже знаєш», змістове наповнення якої є підґрунтям для набуття учнями нового читацького досвіду і поглиблення вмінь аналізу художніх творів. Наприклад, у 7 класі навчальна тема «Художній твір як явище мистецтва» розпочинається із такого звернення до читачів: «Ти вже знаєш, що в кожного епічного чи драматичного твору є ідея (провідний висновок), тема (події або явища, змальовані у творі), сюжет (подія чи система подій), композиція (побудова). Окрім сюжету, композиція містить роздуми, монологи, діалоги героїв/героїнь, авторські відступи, пейзажі, інші описи».

Навчальний матеріал рубрики «Літературознавчий клуб» орієнтує на формування в учнів уявлення про автора літературного твору як людину, митця, громадянина. Достовірність фактів, освітньо-виховна значущість біографічного матеріалу, відповідність

віковим особливостям сприймання і пізнавальним можливостям учнів молодшого підліткового віку визначають сутність цієї рубрики та розвивають предметну компетентність школярів. Рубрика «Літературознавчий словничок», що пропонується в межах інформації про письменника та стислого аналізу художнього твору, орієнтує на літературознавчий компонент читацької компетентності. Для її послідовного формування у доступному для розуміння учнями викладі подано тлумачення понять теорії літератури.

Рубрика «Поміркуй!» вміщує компетентісно орієнтовані запитання і завдання (репродуктивні, частково-пошукові) на розуміння учнями прочитаних епізодів і твору в цілому. Зокрема, зосереджується увага на важливих подіях, діях і вчинках героїв, описах природи, інтер'єру, зовнішності та характеру персонажів, що важливо для глибокого осмислення твору. Так, під час вивчення в 6 класі повісті сучасного письменника О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика» запропоновано запитання репродуктивного характеру та для з'ясування первинного читацького враження учнів про героїв твору: «Якої пори року відбуваються події, описані у творі? У чому її незвичайність? Яка погода зазвичай буває цієї пори? Поділися першими враженнями про отця Теодора». На уроках опрацювання повісті І. Франка «Захар Беркут» у 7 класі подано такі запитання для розвитку читацької компетентності: «Перекажи епізод небезпечної пригоди на полюванні від імені Максима або Мирослави. Які риси характерів персонажів тебе приваблюють? Чи можна взаємини Тугара Вовка та Максима назвати приятними? Поясни причину такого ставлення».

Підручники української літератури авторського колективу Інституту педагогіки НАПН України мають вагомі дидактичні можливості для формування ключових компетентностей учнів-читачів. Так, для формування ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою» передбачено рубрику «Мовна скарбничка», змістове наповнення якої спрямоване на розвиток компетентних мовців. Так, для збагачення словникового запасу учнів у процесі текстуального опрацювання проукраїнських міфів у 6 класі подано тлумачення деяких архаїзмів (покуть, коровай, лик, клуня, трапеза). Навчальна тема щодо вивчення поезії В. Симоненка «Лебеді материнства» у 7 класі передбачає таке завдання: «За QR-кодом або посиланням <https://goroh.pp.ua/> ознайомся з онлайн-бібліотекою словників. Уточни тлумачення слів: мріти, лиман, сургучевий, досада, марево, мавка. Поясни значення образів, створених цими словами у вірші».

Формуванню ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами» допомагає завдання частково-пошукового характеру з «Мовної скарбнички» під час вивчення в 5 класі оповідання М. Морозенка «Вірність Хатіко»: «Із тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово «хаті» в перекладі з японської мови означає «восьмий». Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є понад 50 слів, запозичених з японської, як-от: суші, дзюдо, карате, васабі, оригамі та інші. Звернись до словника іншомовних слів і довідайся, які ще слова мають японське походження».

Виховання в учнів любові до України, рідного краю, пошанування української мови, поваги до національних традицій і символів українського народу, возвеличення історичних образів українців – борців за національну незалежність покладено основу ключових громадянської та соціальної компетентностей. Їх формуванню сприяють художні твори програмових тематичних розділів «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні», «Україна і я», «Пісенна лірика», «Історичне минуле України», «Ми – українці», «Сучасна українська поезія про війну» тощо.

Мотивуючи п'ятикласників до прочитання творів розділу «Україна і я», у рубриці «Читацький путівник» акцентовано на важливості формування національної свідомості особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – найдорожчий серцю. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край».

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню в 5 класі життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учітесь, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно орієнтовані запитання, що спонукають учнів до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: «Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?» .

У розділі «Патріотичні пісні літературного походження», що вивчається у 7 класі, подано запитання для формування громадянської компетентності: «Який провідний мотив утверджено в пісні? Чи актуальний він у наші часи? Чому? Які головні заповіді та життєві ідеали воїнів УПА проголошено в пісні «Зродились ми великої години...»? Порівняй славень ОУН і вивчений торік славень України «Ще не вмерла Україна...». Які спільні мотиви й образи в цих творах, а чим вони відмінні?».

Навчальний матеріал підручників сприяє формуванню ключової математичної компетентності, зокрема зосереджено увагу на важливості розвитку вміння трансформувати словесну інформацію в графічну, здатність розуміти схематичні зображення. Наприклад, «Уважно розглянь схему «Ознаки народної казки» та прокоментуй кожен з ознак прикладами з казки «Яйце-райце» або ж іншої прочитаної тобою народної казки».

Науково-фантастичні твори сучасних письменників (В. Арєнев «Сапієнси», Неда Неждана «Зоряна мандрівка») сприяють формуванню наукового світогляду учнів, що в основі ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій. У рубриці «Читацьке дозвілля» рекомендовано шестикласникам за вказаним у підручнику QR-кодом переглянути пізнавальне відео про космос.

Для глибокого засвоєння навчального матеріалу в підручниках передбачено роботу із застосуванням цифрових сервісів, що дієво впливає на формування ключової інформаційно-комунікаційної компетентності. Наприклад, для мотивації учнів 5 класу ознайомитись із казкою Лесі Українки «Лелія» запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомився, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Здогадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word It Out тощо» . У процесі вивчення в 6 класі повісті Лесі Вороніної «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9» рекомендовано за допомогою цифрового ресурсу «Mind Map» укласти карту пригод головного героя твору.

Здатність знаходити можливості для навчання і саморозвитку – ознака ключової компетентності «навчання впродовж життя», формування якої передбачено в підручнику для 6 класу під час виконання дослідницьких завдань. Так, у рубриці «Читай і досліджуй!» до казки Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії» актуалізовано знання про тлумачення імені «Лілія» і запропоновано підготувати інформацію про значення власного імені.

Тематична і жанрова спорідненість літературного твору та творів інших видів мистецтва доступно розкрита в рубриках «У колі мистецтв» (5–6 кл.) і «Мистецькі діалоги» (7 кл.). Міжмистецька взаємодія орієнтує на формування ключової культурної компетентності школярів. Наприклад, у 5 класі в процесі вивчення оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»: «Яку пору року змалює П. Нілус на картині «Поле з гусами»? Порівняй зображену художником природу з описаною в оповіданні «Гусенятко». Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?».

У процесі вивчення в 6 класі творчості Т. Шевченка акцентовано на синтезі мистецтв у творчості митця. Рубрика «У колі мистецтв» подає пізнавальну інформацію про Т. Шевченка як художника: «Живопис для Т. Шевченка став потребою і вираженням творчого духу. У картинах відображено всю глибину і самотність його особистості. Він

створював портрети та автопортрети, пейзажі, замальовки на історичні та міфологічні сюжети. Основний акцент художник робив на зображенні обличчя своїх героїв, а особливо виразними є їхні очі. Мотиви, сюжети Шевченка-поета і художника часто перегукуються та взаємодоповнюються». Для розвитку культурної компетентності також подано завдання в рубриці «Поміркуй»: «Роздивись картину Т. Шевченка «Селянська родина». Опиши її сюжет. Чим споріднені, а чим відрізняються сюжети цієї картини і вірша «І досі сниться...»? Яке символічне значення мають відблиски сонця на картині?».

У 7 класі на уроках вивчення сучасної поезії про війну в рубриці «Мистецькі діалоги» подано такий навчальний матеріал для формування громадянської і культурної компетентності: «Сучасний український художник Михайло Дяченко створив символічний цикл цифрових портретів «Хрещені вогнем». Тут пізнаємо постаті київського князя-воїна, бійця УПА, козака Голоти, священника-героя, який дзвонами Михайлівського собору в ніч, коли розпочалися події на Майдані 2013 р., скликав людей піднятися за правду. А також бачимо образи волонтерки, військовика, дівчат-воячок. Вони належать до різних епох, але всі «хрещені вогнем», усі захищали чи й нині захищають Україну». Запропоновано запитання для осмислення культурологічного матеріалу: «Уважно роздивися цифрові портрети, зверни увагу на деталі. Які риси характерів героїв і героїнь проступають у їхніх портретах?».

Отже, художні твори, представлені в підручниках української літератури для 5–7 класів, навчальний матеріал і методичний апарат для їх різноаспектного текстуального опрацювання сприяють формуванню предметної читацької та ключових компетентностей учнів.

Використана література

1. Савченко О. Я. Інноваційний потенціал підручника з читання. *Український педагогічний журнал*. (2019. № 3. С. 65–71.

2. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2022. 256 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/731975>

3. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/736084/>

4. Яценко Т. Українська література : підруч. для 7 кл. закл. загальн. середн. освіти / Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук, Ірина Тригуб. Київ : Грамота, 2024. 288 с. : іл.